

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОЛІТИКА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: НАЦІОНАЛЬНІ СТРАТЕГІЇ, РЕГІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ТА СТІЙКІСТЬ ГРОМАД

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

ПОЛТАВА
2026

Полтавський державний аграрний університет

**Вплив воєнного стану
та політика повоєнного
відновлення України:
національні стратегії,
регіональна безпека
та стійкість громад**

Колективна монографія

**Полтава
2026**

УДК 338.24:332.1:351.862:355.01
JEL Classification: H12, O38, R58, F52

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Полтавського державного аграрного університету
(Протокол № 5 від 23.12.2025 р.)*

Рецензенти:

Гудзь Тетяна Павлівна, д-р екон. наук, професор, директор Навчально-наукового центру підготовки кадрів вищої кваліфікації Полтавського університету економіки і торгівлі.
Літвінов Олександр Сергійович, д-р екон. наук, професор, проректор з наукової роботи Одеського національного економічного університету.

За загальною редакцією:

Медвідь Вікторії Юріївни, д-р екон. наук, професора, завідувача кафедри економіки та публічного управління Полтавського державного аграрного університету.
Дячкова Дмитра Володимировича, д-р екон. наук, професора, професора кафедри менеджменту імені І. А. Маркіної Полтавського державного аграрного університету.
Галича Олександра Анатолійовича, канд. екон. наук, професора, професора кафедри економіки та публічного управління Полтавського державного аграрного університету.
Калініченка Олександра Володимировича, канд. екон. наук, доцента, доцента кафедри економіки та публічного управління Полтавського державного аграрного університету.
Лесюка Владислава Станіславовича, доктора філософії з економіки, асистента кафедри економіки та публічного управління Полтавського державного аграрного університету.

Вплив воєнного стану та політика повоєнного відновлення України: національні стратегії, регіональна безпека та стійкість громад : колективна монографія / за заг. ред. В. Ю. Медвідь, Д. В. Дячкова, О. А. Галича, О. В. Калініченка, В. С. Лесюка. Полтава : ПП «Астроя», 2026. 513 с.

*Колективну монографію підготовлено в межах виконання науково-дослідних робіт Полтавського державного аграрного університету:
«Розвиток агропродовольчої сфери в національному та геоелектронічному просторі» (№ 0122U201799) та
«Формування та розвиток територіальних соціально-електронічних систем» (№ 0122U201708)*

У колективній монографії досліджено вплив воєнного стану на соціально-електронічний розвиток України, обґрунтовано національні стратегії та механізми повоєнного відновлення, регіональної безпеки й підвищення стійкості територіальних громад в умовах сучасних викликів.

ISBN 978-617-8466-42-8

пддау
ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

© Колектив авторів, 2026

© Полтавський державний аграрний університет, 2026

Зміст

Вступ	6
Розділ 1. Фінансові механізми та економічна стійкість у період війни та повоєнного відновлення	8
1.1. Механізми забезпечення фінансової стабільності держави в умовах воєнного стану та політика повоєнного відновлення економіки України (<i>Гопанчук Л. М.</i>).....	8
1.2. Місцеві бюджети в Україні в умовах воєнного стану: фіскальна асиметрія та вплив на соціально-економічну стабільність громад (<i>Кужелєв М. О., Нечипоренко А. В.</i>).....	24
1.3. Удосконалення механізму фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад (<i>Новак О. С.</i>).....	34
1.4. Трансформація антикризової фінансової стратегії управління банком у повоєнному відновленні України (<i>Азаренкова Г. М., Утенкова К. О., Утенкова А. А.</i>).....	48
1.5. Роль банківського кредитування корпоративного сектору в забезпеченні економічної стійкості та формуванні сталого повоєнного відновлення (<i>Коваленко В. В.</i>).....	70
1.6. Антикорупційний аудит у системі публічних закупівель: оцінка ефективності та напрями вдосконалення (<i>Тюнін А. В.</i>).....	95
Розділ 2. Національна безпека, правове регулювання та стратегічне управління	105
2.1. Державна політика України під час воєнного стану (<i>Лемберський О. Ю.</i>).....	105
2.2. Інституційне забезпечення реалізації національних стратегій у сфері безпеки та розвитку України (<i>Сергієнко Т. І., Сергієнко Д. В.</i>).....	120
2.3. Вплив воєнного стану на відновлення верховенства права в Україні: інноваційні підходи до антикорупційної політики (<i>Друцул Т. І.</i>).....	131
2.4. Питання відшкодування шкоди заподіяної внаслідок війни та формування судової практики (<i>Яворська В. Г.</i>).....	142
2.5. Війна та економіка: механізми стабілізації соціально-економічних систем, стратегія відновлення України (<i>Ярич І. Я.</i>).....	163
2.6. Стратегічна адаптивність нафтогазових компаній України в умовах воєнного стану (<i>Яценко О. О.</i>).....	175

1.2.

Місцеві бюджети в Україні в умовах воєнного стану: фіскальна асиметрія та вплив на соціально-економічну стабільність громад

Кужелєв М. О.,

*д-р екон. наук, професор, професор кафедри фінансів,
Національний університет «Києво-Могилянська академія», м. Київ
<https://orcid.org/0000-0002-7895-7879>*

Нечипоренко А. В.,

*канд. екон. наук, доцент кафедри фінансів,
Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, м. Київ
<https://orcid.org/0000-0003-2494-1465>*

Дослідження особливостей формування місцевих бюджетів в умовах воєнного стану та їх впливу на соціально-економічну стабільність громад є одним з важливих питань сучасної економічної науки, адже саме територіальні громади стали першим рівнем реагування на наслідки бойових дій, від якого залежить відновлення інфраструктурних об'єктів, виплата заробітних плат працівникам бюджетної сфери відповідного рівня, соціальних виплат, доступ до базових соціальних послуг тощо. З початком активної фази війни в лютому 2022 року розвиток місцевих бюджетів змінив акценти з проведення реформи децентралізації на забезпечення базових потреб населення в кризових умовах. В цей період дисфункції місцевих органів влади швидко перетворилися в перерви в наданні цих послуг, що вплинуло на соціальну стабільність і довіру громадян до влади. Тому вивчення того, як саме структура доходів та видатків місцевих бюджетів впливає на своєчасність та повноту виплат заробітних плат, соціальних виплат і доступ до послуг, є важливим з точки зору політики стабілізації соціальної напруги в суспільстві.

Відбулися й суттєві зміни в структурі доходів місцевих бюджетів: частину доходної бази було втрачено на тимчасово окупованих й постраждалих територіях; зросла залежність від міжбюджетних трансфертів та іноземної підтримки як компенсатора касових розривів та вирішення проблеми горизонтальної фіскальної асиметрії. Значно зросли потреби в ліквідації соціально-економічних наслідків війни – забезпечення внутрішньо переміщених осіб, негативних демографічних змін та диспропорцій на національному ринку праці. Сучасна українська наука і державне управління були просто не готові до такого сценарію розвитку подій, тобто можна констатувати, що ні теоретично, ні практично сфера публічних фінансів не були адаптовані до функціонування в умовах воєнного стану. Крім того, незважаючи на те, що війна розпочалася ще в лютому 2014 року з окупації Криму та частини Донецької та Луганської областей, існували певні прогалини як в дослідженнях, так й нормативно-правовій базі щодо функціонування місцевих бюджетів.

Таким чином, актуальність проблеми дослідження обумовлена синергетичним впливом комплексу факторів: високої чутливості населення на своєчасність та повноту фінансування соціальних програм, потреби в масштабному фінансуванні відновлюваних робіт, значних змін у структурі доходів місцевих бюджетів та збереженні стійкості громад, як базової ланки соціальної, економічної та політичної стабільності в країні.

Слід зазначити, що аналіз стану досліджень функціонування місцевих бюджетів в умовах війни, зокрема з позицій фіскальної асиметрії та її впливу на соціально-економічний розвиток громад свідчить про наявність методологічних, інформаційних та інституційних прогалин. Ця ситуація має цілком об'єктивний характер походження, адже зазначена тема з'явилася в центрі уваги лише після початку активної фази бойових дій у лютому 2022 року.

Так, Л. Рябушка, О. Журавка і Д. Салов під час свого дослідження дійшли висновку, що органи місцевого самоврядування під час дії воєнного стану взяли на себе функцію забезпечення діяльності громад, як в контексті надання базових соціальних послуг, так й в контексті відновлення соціальної інфраструктури та житлового фонду [1]. А І. Онищук в рамках роботи шведсько-українського проекту SALAR International зазначає високий рівень фінансової стійкості територіальних громад, які навіть у шоковому 2022 році змогли не тільки збалансувати власні бюджети, а й вийти в загальний профіцит по країні 70,8 млрд грн [2]. Аналогічного висновку дійшли й аналітики Fiscal Policy Research Center, які зазначають, що незважаючи на бойові дії доходи місцевих бюджетів (загалом по Україні) мали позитивну тенденцію [3]. І. Чугунов, І. Любчак, А. Ватульов, М. Тітарчук, В. Чугунов та С. Зайчук у своєму дослідженні зазначають про великий вплив на місцеві фінанси дотацій з державного бюджету, що притаманно системі публічних фінансів в останні роки [4]. Разом з тим, багато дослідників та міжнародних аналітичних проектів констатують зростання проблеми горизонтальної фіскальної асиметрії в країні. Так, експерти проекту «U-LEAD з Європою» зазначають, що у прифронтових областях відбулося значне падіння доходної бази, в той час як на заході і в центрі країни наявне суттєве зростання доходів місцевих бюджетів, що підтверджує необхідність реформування системи міжбюджетних трансфертів для вирішення проблеми фіскальної асиметрії та підвищення ефективності роботи органів місцевого самоврядування [5].

Науковий інтерес представляють й дослідження М. Рабінович, Т. Брік, І. Піддубного та ін., які дійшли висновку, що реформи децентралізації, які відбувалися з 2014 року, позитивно вплинули на стійкість громад під час війни [6]. Крім того, вони проаналізували вплив близькості фронту, структури доходів та адміністративних факторів на стійкість українського місцевого самоврядування. А емпіричні дослідження І. Піддубного, О. Нів'євського та В. Зеленюка стосувалися ефективності діяльності органів місцевого самоврядування в умовах воєнного часу [7].

Окремий напрямок досліджень – це оцінки провідних світових фінансово-кредитних організацій щодо до розвитку сфери публічних фінансів в Україні. Так,

фахівці World Bank Group активно аналізують вплив донорської допомоги на стабілізацію сфери місцевих фінансів (у тому числі міжбюджетних трансфертів) та реформування і відновлення економіки. Саме World Bank Group разом з фахівцями IMF рекомендують застосування гарантованих мінімальних виплат «критичних» трансфертів [8; 9]. А OECD пропонують застосування у національну практику результатів своїх досліджень асиметричної децентралізації з метою запровадження ефективних інструментів її вирівнювання та нейтралізації негативного впливу на розвиток територіальних громад [10].

Отже, наукові та експертні публікації підтверджують вплив фіскальної асиметрії на соціально-економічну стабільність громад в умовах воєнного стану, але носять фрагментарний характер, що потребує актуалізації таких досліджень.

Для початку зупинимось на визначенні категорії «фіскальна асиметрія». У широкому сенсі фіскальна асиметрія – це стан сфери публічних фінансів, коли фіскальні права, зобов'язання перед громадою та можливості різних рівнів самоврядування або територіальних одиниць не узгоджені між собою. Практичний кейс фіскальної асиметрії полягає в тому, що в поточних умовах найбільш постраждалі області на сході і півдні країни (Донецька, Одеська, Сумська, Запорізька та Херсонська) мають найбільші видатки місцевих бюджетів на відновлення на фоні майже нульової дохідної бази, в той час як у «глибокому тилу» необхідність у витратах на відновлення значно менша, а дохідна база системно зростає у період з 2022 по 2025 роки.

Фіскальна асиметрія – це доволі складне багатовимірне негативне явище, яке діє в декількох площинах:

1. Вертикальна фіскальна асиметрія – передбачає певну незбалансованість між видатками/повноваженнями і фіскальною базою на різних рівнях державного управління: центральні органи управління – регіональні органи управління – місцеві органи управління. У прикладному значенні це означає, що на певному рівні органи влади мають більше зобов'язань, передбачених законодавством, ніж власних джерел фінансування або ситуація дзеркальна (доходи значно перевищують зобов'язання). Основне джерело вирівнювання в такій ситуації – це система міжбюджетних трансфертів або перерозподіл фіскальних повноважень в державі. Внаслідок реформи децентралізації питання негативного впливу цього вектору фіскальної асиметрії було майже нейтралізовано [11; 12], тому ґрунтовного аналізу в умовах воєнного стану він не потребує.

2. Горизонтальна фіскальна асиметрія – це диспропорції у фіскальній спроможності або у фіскальних потребах між адміністративними одиницями одного рівня (регіони, райони, міські, селищні і сільські). Тобто, певні території за умови однакової податкової бази можуть забезпечити різний рівень місцевих послуг. Така асиметрія є найбільш розвиненою та впливовою в структурі публічних фінансів в Україні і вирішується виключно за рахунок міжбюджетних трансфертів.

3. Інституційно-політична фіскальна асиметрія – це ситуація, коли центральні органи влади навмисно надають різні права, фіскальні повноваження або джерела

фінансування різним регіонам (особливі режими оподаткування, політичні або податкові права, преференції тощо). Такий інструмент допомагає врахувати історичні, релігійні, етнічні особливості або досягнути певного політичного компромісу. Але на пострадянському просторі – це інструмент політичних маніпуляцій з боку «титовських націй» та «старших братів», який не має жодного об'єктивного підґрунтя. Саме така асиметрія в державному устрої унітарної України призвела до постійного загострення настроїв в Автономній Республіці Крим напередодні війни 2014 року. Тобто, інституційно-політична фіскальна асиметрія в Україні – неприпустиме явище, з яким потрібно жорстко боротися в умовах повоєнного відновлення країни.

Причин виникнення фіскальної асиметрії доволі багато. В першу чергу – це невідповідність розподілу фіскальних прав до соціальних обов'язків і делегованих функцій, коли певному рівню місцевої влади доручають фінансування окремих бюджетних програм (освіта, соціальний захист, охорона здоров'я тощо), але не закріплюють джерела доходів, достатні для такого обсягу видатків. Другий фактор – географічні дисбаланси на галузевій мапі країни, коли великі платники податків концентруються в промислово розвинених регіонах, або в місці знаходження природних ресурсів, а інша територія нездатна мобілізувати достатню кількість ресурсів через домінування аграрного профілю виробництва, природні умови або щільність населення. Третій фактор виникнення фіскальної асиметрії – політичні та історичні особливості розвитку, коли окремі території або регіони отримують певні привілеї або винятки у податковому законодавстві. Ну і, звісно, на фіскальні дисбаланси впливають зовнішні фактори та циклічність розвитку світової економіки, коли волатильність зовнішніх ринків, зміни в митних процедурах та міждержавних угодах, теорія довгих хвиль робить фіскальний профіль конкретних громад асиметричним в просторі і часі.

Як наслідок, фіскальна асиметрія призводить до загострення низки викликів для будь-якої країни:

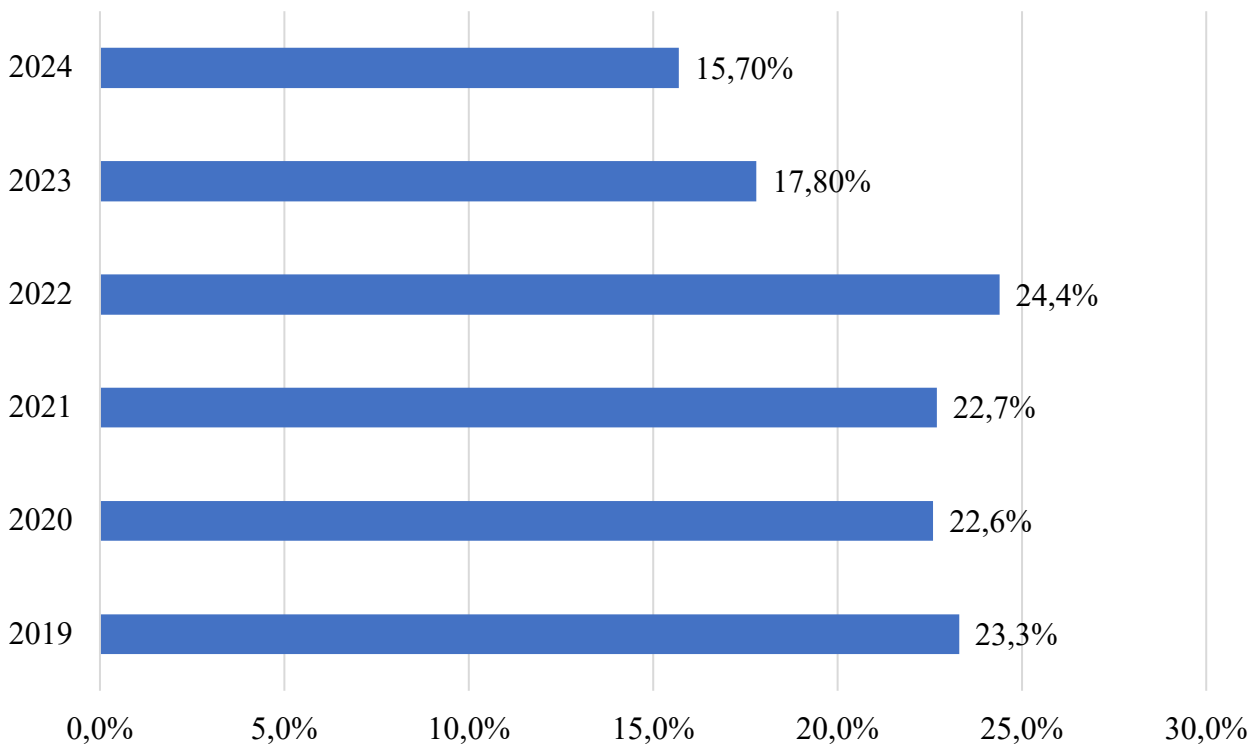
1. Нерівномірний доступ до публічних послуг для різних груп громадян і цілих регіонів, а отже глибокі економічні та соціально-політичні наслідки (економічний занепад, соціальні заворушення, революції, зміна правлячих еліт та ін.).

2. Зростання залежності місцевих бюджетів від міжбюджетних трансфертів, що підриває економічну автономію регіонів та стимулює соціальну напругу. В українських реаліях це відбувається на фоні залежності Державного бюджету від міжнародних грантів, що виводить цю проблему на новий рівень. Адже затримки фінансової допомоги в умовах воєнного стану з боку урядів країн коаліції призводить не тільки до касових розривів на рівні держави, а й транспонується на рівень територіальних громад.

3. Втрата балансу між фінансовою автономією влади на місцевому рівні і контролем за цільовим призначенням коштів, наданих у вигляді міжбюджетних трансфертів. Тобто, де-факто, поступовий «відкат» від бюджетної децентралізації до програмно-цільового методу «совкового» управління територіальними громадами.

4. Обмеження кредитної спроможності на рівня місцевих громад – місцеві органи влади в Україні обмежені в емісії муніципальних позик через встановлені ліміти боргових зобов’язань та зростання кредитних ризиків під час активних ракетно-бомбових атак з боку РФ.

Таким чином, фіскальна асиметрія в Україні – це системний фактор деструктивного впливу на сферу публічних фінансів і соціально-економічну стабільність громад, який потребує ретельного дослідження та управління. Для цього проаналізуємо структуру доходів місцевих бюджетів за період з 2021 р. (як базового до введення воєнного стану в Україні) по 2024 р. (як останнього звітного бюджетного року на момент дослідження). Так, згідно даних Моніторингу реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади [13] частка доходів місцевих бюджетів (без трансфертів) у зведеному бюджеті України у довоєнний період мала позитивну тенденцію і в 2022 році складала рекордні 24,4 % (рис. 1).

**Рис. 1. Частка доходів місцевих бюджетів (без трансфертів)
у зведеному бюджеті України у 2019–2024 рр., %**

Джерело: сформовано авторами [13].

Це наслідки реформи фіскальної децентралізації, яка розпочалася у 2014 році і позитивної реакції системи публічних фінансів на зміни у Бюджетному кодексі України. Тобто, фінансова самостійність місцевих бюджетів до початку активної фази бойових дій системно зростала, а відповідно розширювався доступ до публічних послуг для різних груп громадян. З моменту введення воєнного стану ситуація різко змінилася і частка доходів місцевих бюджетів (без трансфертів) у зведеному бюджеті України почала різко падати до 17,8 % у 2023 році і 15,7 % у 2024 році.

В той же час, аналіз структури надходжень місцевих бюджетів у 2021 році, як базовому до введення воєнного стану в Україні, свідчить про значний вплив міжбюджетних трансфертів на формування доходної їх бази – 36,61 % (рис. 2)

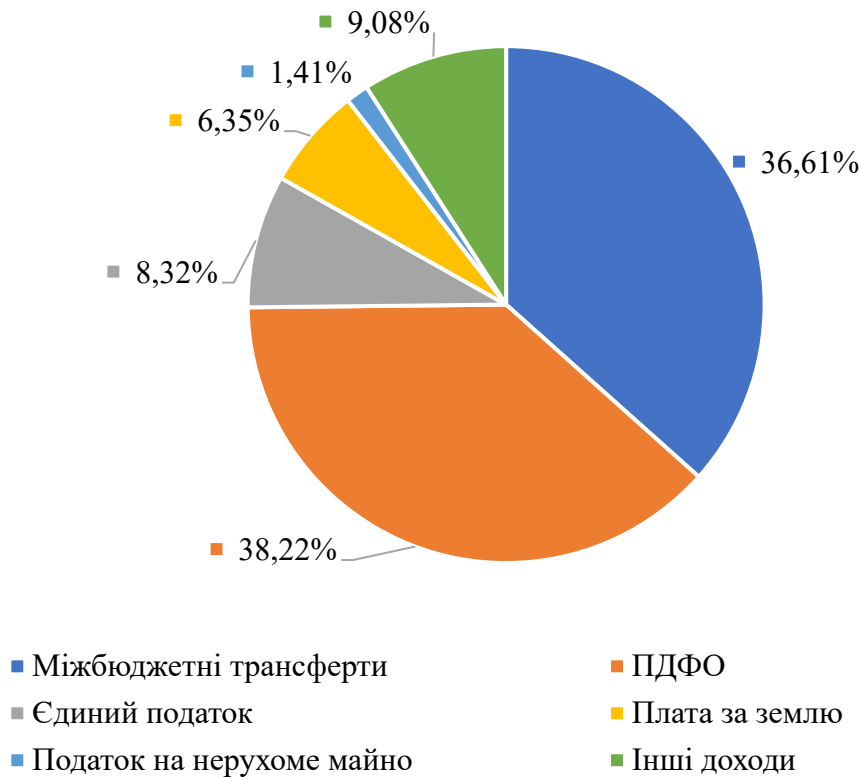

Рис. 2. Структура доходів місцевих бюджетів в Україні у 2021 р., %
Джерело: сформовано авторами [14].

Як видно з рис. 2, в доходах місцевих бюджетів до введення воєнного стану домінували податкові надходження: ПДФО – 38,22 %, єдиний податок – 8,32 %, плата за землю – 6,35 %. Крім того, на місцевому рівні була можливість формувати резерви та отримувати відсотки від розміщення тимчасово вільних фінансових ресурсів – 644,8 млн грн за підсумками 2021 року [14]. Все це свідчить, що до активної фази бойових дій в країні були створені умови для системного зростання ланки місцевих бюджетів, а разом з ними й соціально-економічного розвитку громад. В той же час, слід констатувати структурні дисбаланси на рівні місцевих фінансів (висока питома вага ПДФО в структурі доходів) та загострення проблеми горизонтальної асиметрії (окремі територіальні громади отримали різке зростання доходної бази внаслідок реформи, а інші потребували значних фінансових трансфертів).

Видатки місцевих бюджетів у 2021 р. мали соціальну домінанту. Так, 24,9 % сукупних витрат місцевих бюджетів витрачено на освіту, на охорону здоров'я витрачено 5,9 % сукупних витрат місцевих бюджетів, а на долю соціального захисту приходилося 5,0 % витрат. На дороги, інфраструктуру, підтримку економіки було витрачено 20,2 % сукупних витрат місцевих бюджетів, а на ЖКГ – 10,2 % сукупних витрат місцевих бюджетів [15].

Для наглядної ілюстрації впливу воєнного стану на стан місцевих фінансів та соціально-економічний розвиток громад проаналізуємо аналогічні показники за 2024 р. – останній звітній фінансовий рік на момент дослідження (рис. 3).

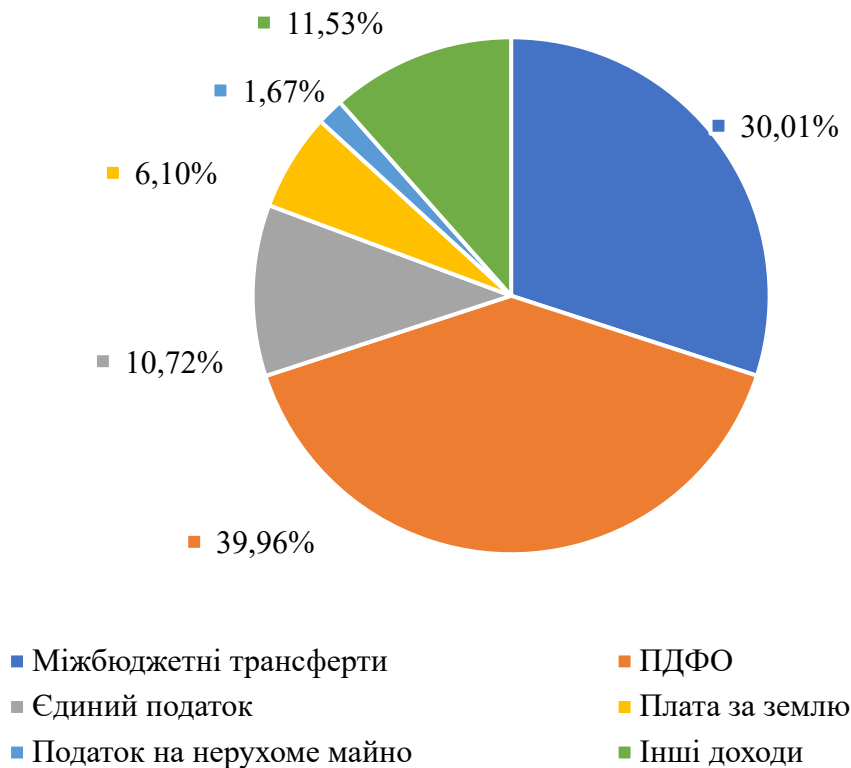

Рис. 3. Структура доходів місцевих бюджетів в Україні у 2024 р., %
Джерело: сформовано авторами [16].

Дані за 2024 рік свідчать про збереження високої залежності доходів місцевих бюджетів від одного власного джерела – ПДФО, який в загальній структурі займає 39,96 %, а в абсолютному виразі відбулося його зростання на 45 332,7 млн грн порівняно з 2021 роком [16]. Суттєво зросли доходи від єдиного податку (на 22 881,3 млн грн порівняно з 2021 роком), які у 2024 р. склали 10,72 % в загальній структурі місцевих бюджетів. Зросла й питома вага плати за землю (6,1 % в загальній структурі доходів) та податку на нерухоме майно (1,67 % в загальній структурі доходів). В структурі доходів місцевих бюджетів за аналізований період відбулися певні зміни, але залежність від міжбюджетних трансфертів залишається доволі високою – 30,01 % у 2024 р. (це на 6,6 % менше ніж у 2021 р.).

Тобто, доцільно проаналізувати динаміку міжбюджетних трансфертів за період 2021–2024 рр. (рис. 4).

Дані рисунку 4 свідчать про те, що загальний обсяг міжбюджетних трансфертів під час воєнного стану зменшився з 203 200,2 млн грн у 2021 р. до 193 340,5 млн грн у 2024 р. і якщо в абсолютному значенні міжбюджетні трансферти, як основний інструмент ліквідації фіскальної асиметрії, за цей період знизився на 4,85 % або 9 859,7 млн грн, то в часовому проміжку 2022–2024 рр. є стійка тенденція поступового зростання сум міжбюджетних трансфертів з 143 633,5 млн грн у

2022 р. до 183 812,6 млн грн у 2023 р. і до 193 340,5 млн грн у 2024 р. [17]. Це підтверджує тезу, що горизонтальна фіскальна асиметрія під час війни поступово зростає і Міністерство фінансів України змушене на це реагувати.

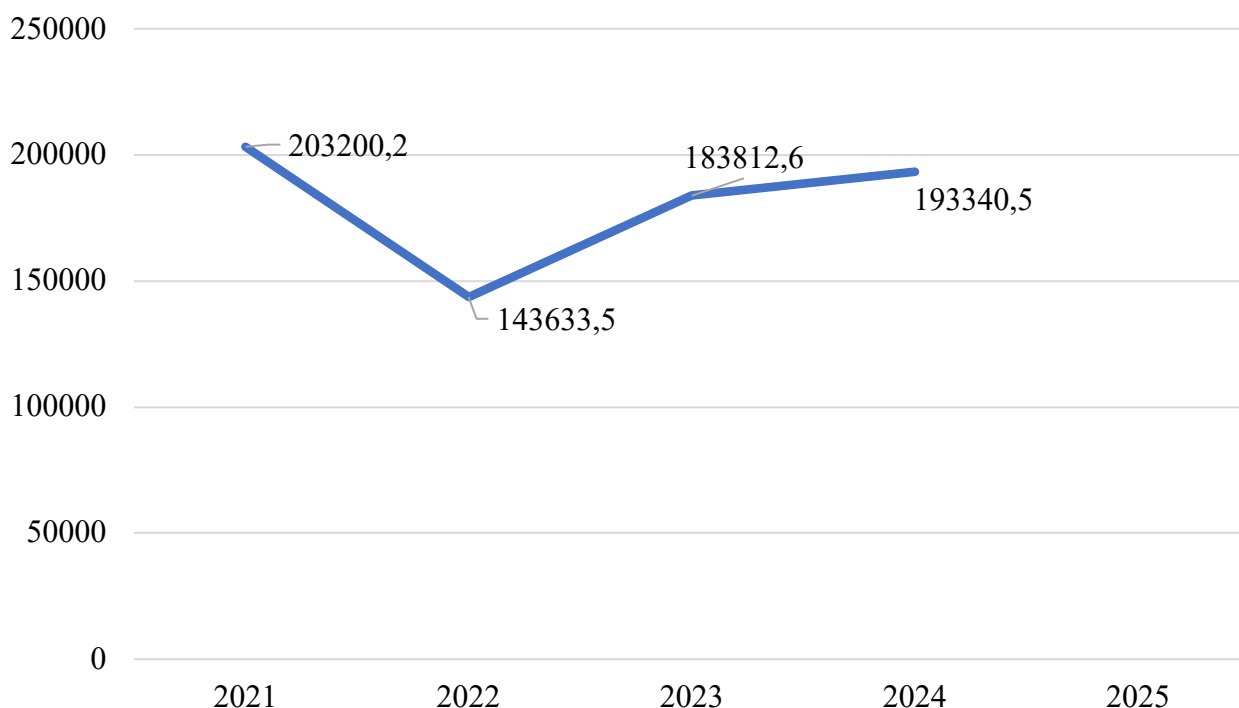

Рис. 4. Динаміка міжбюджетних трансфертів у 2021–2024 рр., млн грн
Джерело: сформовано авторами [17].

В умовах воєнного стану міжбюджетні трансферти залишаються основним інструментом боротьби з фіскальною асиметрією та визначальним джерелом соціально-економічної стабільності громад. Трансферти – це прямий канал фінансового забезпечення освітніх, медичних, соціальних і комунальних послуг, від яких залежить операційна і соціальна стабільність будь-якої громади. Саме механізм фінансового вирівнювання дозволяє місцевим органам влади виконувати свої базові функції, навіть в умовах деокупації окремих територій, руйнування соціальної та житлової інфраструктури, суттєвої міграції населення тощо. В разі фінансування соціальних програм за рахунок міжбюджетних трансфертів у громад з'являється можливість перерозподіляти власні ресурси на відновлення [18]. І в цьому плані поєднання власних ресурсів громад з ресурсами донорських фондів дозволяють ефективно вирішувати доволі складні питання відновлення «на місцях». З іншого боку, значна і стабільна частка міжбюджетних трансфертів може дестимулювати окремі територіальні громади в контексті підвищення мобілізації власних надходжень. Тому державна політика в цьому напрямі має бути збалансованою та системною.

Ще одна особливість сучасної ситуації – структурні зміни у фіскальній архітектоніці, так як війна посилила вертикальну фіскальну асиметрію і більшість ресурсів мобілізує Державний бюджет (ПДВ, мито, акцизний податок, податок на прибуток, військовий ПДФО та ін.). Така централізація фінансових

ресурсів лише посилює деструктивний вплив воєнного стану на громади і фактично анулює всі досягнення реформи децентралізації. Крім того, масштабні міжбюджетні трансферти в поєднанні зі значними видатками на оборону збільшують фіскальні ризики макrorівня – висока залежність від донорських ресурсів, зростання боргового навантаження тощо.

В якості пропозицій щодо нейтралізації впливу фіскальної асиметрії на соціально-економічний розвиток громад в умовах воєнного стану можна запропонувати наступні рекомендації:

- розширити практику застосування гарантованих виплат критичних трансфертів, за рахунок яких фінансується виплата зарплат вчителів, медичних та соціальних працівників, а також направляються на освітню субвенцію та соціальний захист;

- запровадити механізм додаткових дотацій для деокупованих територій та громад, що знаходяться в зоні бойових дій або постраждали від ракетно-бомбових ударів. Для цього потрібно розробити чітку і прозору методику розрахунку таких дотацій та швидкого перерахування коштів громадам;

- модернізувати саму систему міжбюджетних трансфертів – домінувати мають так звані «блокові трансферти», які надають громадам свободу в визначенні пріоритетів витрат коштів на відновлення та дозволить оперативніше відбудовувати необхідну цивільну інфраструктуру;

- активізувати процеси цифрової трансформації бюджетної системи, що дозволить оптимізувати рух бюджетних ресурсів та спростить механізм здійснення фінансового контролю за бюджетними програмами [19];

- створити Державний фонд відновлення громад у форматі субфонду Державного бюджету України задля організації та проведення конкурсів на участь у фінансуванні заходів на відновлення територіальних громад, постраждалих внаслідок окупації та бойових дій;

- запровадити механізм муніципальних позик та державних гарантій для фінансування великих інфраструктурних проєктів територіальних громад;

- разом з міжнародними фінансовими організаціями розробити Національну концепцію боротьби з фіскальною асиметрією та її наслідками, яку можна бути реалізовувати вже у повоєнний період відбудови економіки.

Таким чином, в умовах воєнного стану міжбюджетні трансферти виконують двояку роль. З одного боку, вони є ефективним і оперативним механізмом короткострокової стабілізації соціально-економічного розвитку громад, з іншого – посилюють вертикальну фіскальну асиметрію та ставлять під сумнів майбутню фінансову автономію територіальних громад та можливості їх швидкого повоєнного відновлення. Компромісом в поточній ситуації може стати збалансована політика держави по відношенню до місцевих бюджетів. Вона має поєднувати гарантовану прогнозованість отримання міжбюджетних трансфертів, диференційований підхід до розподілу ресурсів і активну інтеграцію донорських програм в систему муніципальних бюджетів. Тобто, трансферти мають стати не джерелом проблем, а каталізатором стійкого відновлення України на місцевому рівні.

Список використаних джерел

1. Рябушка Л. Б., Журавка О. С., Салов Д. О. Роль місцевих бюджетів у відновленні регіонального розвитку. *Бізнес Інформ*. 2024. № 4. С. 214–221.
2. Онищук І. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2022 рік. *Децентралізація*. URL: <https://decentralization.ua/news/16105> (дата звернення: 01.10.2025).
3. Видатки місцевих бюджетів на відновлення у 2023 році. *Fiscal Policy Research Center*. URL: <https://fiscalcenter.org/project/local-recovery-finance-shadow-report> (дата звернення: 01.10.2025).
4. State budget expenditures under martial law: Case of Ukraine / I. Chugunov, I. Liubchak, A. Vatulov et al. *Public and Municipal Finance*. 2025. Vol. 14. Iss. 2. P. 52–63. [http://dx.doi.org/10.21511/pmf.14\(2\).2025.06](http://dx.doi.org/10.21511/pmf.14(2).2025.06)
5. Місцеві бюджети 2025: особливості, пріоритети, перспективи. *U-LEAD з Європою*. URL: <https://u-lead.org.ua/news/582> (дата звернення: 01.10.2025).
6. Predicting budget robustness of Ukrainian local self-government during Russia's war against Ukraine / M. Rabinovych, T. Brik, I. Piddubnyi et al. *East European Politics*. 2024. P. 1–24. <https://doi.org/10.1080/21599165.2024.2435817>.
7. Piddubnyi I., Nivievskiy O., Zelenyuk V. Benchmarking The Efforts of Local Governments in Ukraine to Respond to the Wartime Challenges. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5362401 (date of access: 01.10.2025).
8. Ukraine Relief, Recovery, Reconstruction and Reform Trust Fund (URTF) / World Bank Group. URL: <https://www.worldbank.org/en/programs/urtf/overview> (date of access: 01.10.2025).
9. Nakatani R. Preventing Fiscal Crises under Decentralization: Intergovernmental Policies and Institutions. *IMF Working Papers*. 2025. Vol. 2025. Iss. 087. <https://doi.org/10.5089/9798229009089.001>.
10. Allain-Dupré D., Chatry I., Moisisio A. Asymmetric decentralisation: Trends, challenges and policy Implications. *OECD Regional Development Papers*. Paris : OECD Publishing, 2020. No. 10. <https://doi.org/10.1787/0898887a-en>.
11. Кужелєв М. О., Плахотнюк В. В. Формування місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації. *Економічний вісник університету*. 2018. Вип. 36 (1). С. 302–312.
12. Нечипоренко А. В. Теоретичні аспекти бюджетної децентралізації місцевого самоврядування в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Економіка*. 2016. Вип. 6. Ч. 2. С. 122–125.
13. Моніторинг реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади : станом на 01.01.2025 р. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/968/Моніторинг_IV_квартал_2024_року__1_.pdf (дата звернення: 01.10.2025).
14. Довідка щодо стану виконання місцевих бюджетів. Виконання доходів місцевих бюджетів за 2021 рік / Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/Довідка_на_сайт_за_січень-грудень_2021_року%281%29.pdf (дата звернення: 01.10.2025).
15. Бюджет України 2021 : стат. зб. / Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/2_Budget_of_Ukraine_2021.pdf (дата звернення: 01.10.2025).
16. Довідка щодо виконання доходів загального фонду місцевих бюджетів за 2024 рік без урахування непідконтрольних Україні територій до 24.02.2022 /

Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/storage/files/Довідка%20на%20сайт%20за%20січень-грудень%202024%20року.pdf> (дата звернення: 01.10.2025).

17. Виконання доходів місцевих бюджетів. *Міністерство фінансів України*. URL: <https://mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhetiv> (дата звернення: 01.10.2025).

18. Кужелєв М. О., Нечипоренко А. В., Стабіас С. М. Видатки місцевих бюджетів на відновлення: тенденції, виклики та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2025. № 78. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-78-27>.

19. Кужелєв М. О., Нечипоренко А. В. Цифрова трансформація бюджетної системи України: стан, виклики та перспективи. *Європейський науковий журнал економічних та фінансових інновацій*. 2025. № 3 (17). С. 376–384.

1.3. | Удосконалення механізму фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад

Новак О. С.,

канд. екон. наук, доцент,

доцент кафедри фінансів та цифрової економіки,

Державний університет «Житомирська політехніка», м. Житомир

<https://orcid.org/0000-0002-5671-0306>

В сучасних умовах нестабільного економічного середовища, обумовленого воєнним станом, напруженою зовнішньополітичною ситуацією, розгортанням торговельних війн, належний розвиток територіальних громад є базовим рівнем отримання доступу до послуг та благ, які гарантує держава. Одним із основних інструментів забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад є місцеві фінанси. Започаткована у 2014 р. реформа бюджетної децентралізації триває й по сьогодні та стикається як з проблемами мирного часу, так і проблемами, породженими військовими діями, зокрема окупацією частини території, руйнуванням соціальної та енергетичної інфраструктури, руйнуванням та знищенням майна населення, забрудненням територій вибухонебезпечними речовинами, а також організацією захисту як прифронтових територій, так і віддалених від фронту. Для вирішення всіх зазначених проблем необхідні фінансові ресурси, що обумовлює удосконалення механізмів управління місцевими фінансами. Удосконалення механізму фінансового забезпечення розвитку територіальних громад потребує системного підходу, який включає як розширення доходної бази бюджетів та залучення альтернативних джерел фінансування, так оптимізацію витрат, впровадження цифровізації процесів управління, створення сприятливих умов для розвитку малого та середнього бізнесу та зростання зайнятості в громадах. Зважаючи на зазначені вище обставини, особливої актуальності набувають питання дослідження напрямів удосконалення механізму фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад в умовах кризових ситуацій та післявоєнного відновлення.